

*Т. В. Лога,
зав. сектору філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
Н. М. Сізінцева,
зав. сектору філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

**КОЛЕКЦІЯ ТВОРІВ ЯНУША КОРЧАКА
ТА ЛІТЕРАТУРИ ПРО НЬОГО У ФОНДІ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті висвітлено історію формування у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського колекції С. В. Петровської, присвяченої польському педагогу Янушу Корчаку; проаналізовано кількість та зміст видань колекції; розкрито основні етапи роботи з ними.

Ключові слова: книжкова колекція, Українське товариство Януша Корчака, С. В. Петровська, Центральна освітянська бібліотека, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Сучасна світова й вітчизняна педагогічна думка концентрується навколо проблеми гуманізації процесу всебічного розвитку особистості. Зважаючи на це, зростає необхідність здійснення наукових досліджень національно-культурних традицій з урахуванням прогресивних досягнень педагогіки. У пошуках шляхів вирішення проблем гуманізації виховання педагогічна наука звертається до різних джерел, зокрема до досвіду прогресивних педагогів минулого. Серед кращих надбань світової педагогічної практики особливу увагу освітян України привертає гуманістичний потенціал педагогічної концепції польського подвижника Януша Корчака (1878–1942) (справжнє ім'я Генрік Гольдшміт). Гуманістично спрямована педагогічна концепція видатного педагога охоплює ґрунтовні проблеми педагогіки, висвітлює широке значення оніки над дитиною, організацію її життя таким чином, щоб кожна деталь сприяла задоволенню найважливіших фізичних і психічних дитячих потреб, зміцненню здоров'я та доброго самопочуття, забезпеченню можливості її самореалізації та самовдосконалення [4, с. 1]. Януш Корчак створював умови для повного та гармонійного розвитку особистості нового типу. Людину майбутнього польський педагог бачив гуманною, толерантною, індивідуальністю, характерними рисами якої були б самовладання, витривалість та працьовитість, повага до себе та інших, відповідальність за свої вчинки, щирість, відвага у боротьбі зі злом. Він мріяв виховати «добру людину», яка б згодом могла влаштувати світ так, щоб усі завжди добре ставились одне до одного. Починаючи з 1896 р., Я. Корчак опублікував понад 20 книг та близько 1 000 статей у понад 100 польських та закордонних журналах. Сучасники по праву вважають Я. Корчака засновником оригінальної моделі популярної дидактично-виховної літератури у Польщі.

Особливо вражає жертовний подвиг цього вихователя, який пішов на жахливу смерть заради дітей і разом з дітьми. Цей вчинок польського педагога – найвищий прояв любові до дітей, підтримки в найважчі хвилини життя. Цьому передувала щоденна багаторічна праця в дитячих таборах, «Будинку сиріт», інтернаті «Наш будинок», створених ним у Варшаві, де знайшли притулок діти вулиці. З лікаря-педіатра Я. Корчак виростає в талановитого педагога, чуйного вихователя і старшого товариша дітей. Головна педагогічна ідея Я. Корчака – це дитина як повноцінна людина і особистість, а тому завдання виховання він вбачав у вільному і гармонійному розвитку її здібностей, формуванні в душі ідеалів добра, свободи та краси шляхом пробудження бажання до самонізнання, самооцінки та самовдосконалення. Про це ми дізнаємось з художньо-публіцистичних, педагогічних книг (а їх налічується більше 20, серед них найвідоміша «Як любити дітей»), численних статей у різних періодичних виданнях. І перед нами постають думки, пошуки, переконання великого педагога-гуманіста, який стверджував, що «Дитина – перш за все людина, яку уважний педагог повинен вивчати й ставитися до неї з повагою і довірою» [4]. Думки, висловлені польським педагогом, мали великий вплив на розвиток ідей про виховання в усьому світі. Міжнародний Корчаківський рух розпочався вже досить давно і сьогодні охоплює всі континенти світу. Майже в кожній країні успішно діють товариства послідовників польського гуманіста. Ідеї Я. Корчака мали значний вплив і на вітчизняних педагогів. На них звертала увагу Н. К. Крупська, яка радила педагогам уважно вивчати книги Я. Корчака; А. С. Макаренко також був знайомий з його доробком. Особливо вплинула і сама постать польського педагога, і його творчість на В. О. Сухомлинського, який вважав його «національним героєм польського народу», «людиною надзвичайної моральної краси», а його творчість власним «заповітом на все життя».

У 2010 р. науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського проаналізовано колекцію книг, подаровану заслуженим вчителем України, головою Українського товариства Януша Корчака Світланною Василівною Петровською. Дослідження здійснювалось у рамках наукової теми «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (наук. кер. – Рогова П. І., к. і. н., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Зважаючи на особливу актуальність ідей Я. Корчака у сучасній педагогічній практиці та беручи до уваги унікальність складу колекції С. В. Петровської, фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського вирішили здійснити ретрокаталогізацію цієї книжкової колекції шляхом введення їх до електронного каталогу. Це надало можливість віддаленому читачеві ознайомитись зі складом колекції.

Метою даного дослідження є популяризація педагогічних поглядів визначного польського педагога Януша Корчака шляхом розкриття змісту

колекції його творів та книг про нього, яка була подарована ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського С. В. Петровською.

Крім цієї колекції, у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зберігаються колекції, які були передані родиною В. О. Сухомлинського, першим президентом НАПН України, академіком НАПН України М. Д. Ярмаченком і представниками української діаспори, іншими відомими педагогами та громадськими діячами.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського робота з фондами колекцій здійснюється згідно із Законами України «Про охорону і використання пам'яток історії та культури», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про інформацію» та ін.

Необхідно зазначити, що термін «колекція» – один з найдавніших у культурному вжитку і пов'язаний зі збирацькою діяльністю культурно-просвітницьких установ та окремих осіб. Це поняття пов'язане з рідкісними та унікальними предметами, що є об'єктом збирацької діяльності, а також з подвійною унікальністю самої колекції як наукового та культурного явища. Український радянський енциклопедичний словник подає таке визначення терміна «колекція» (лат. *collectio* – збірка): збірка будь-яких однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес [12, с. 148].

Починаючи опрацювання книжкових колекцій, фахівці ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського звернулись до досліджень науковців у цій галузі. Г. І. Ковальчук висловлює таку думку: колекція – зібрання якихось предметів або творів мистецтва (у тому числі книг, рукописів, гравюр, листівок), однорідних або об'єднаних загальною темою [2, с. 588]. Колекціонування передбачає збирання, вивчення та систематизацію матеріалу, завдяки чому принципово відрізняється від простого збирання. Також Г. І. Ковальчук наводить такі терміни: бібліотечна колекція та колекція-книжкова пам'ятка. «Бібліотечна колекція-штучно організований за певними принципами або ознакою фонд: за видами документів, способом відтворення, предметно-тематичними, хронологічними, видовими ознаками, культурологічною цінністю» [2, с. 555]. «Колекція – книжкова пам'ятка – організоване збирання одиничних книжкових пам'яток або книжок, які окремо можуть і не становити цінності, але в сукупності мають властивості історико-культурного об'єкта» [2, с. 588].

Спроби виокремити поняття «колекція» з поширенням його змісту для фондів, що формувались у XVIII ст., здійснила Є. Колесник [3, с. 11]. Розглядаючи склад бібліотечного зібрання Київського університету Св. Володимира, вона виділяє за структурою ієрархії в цьому складі окремі «бібліотеки» – ліквідованих Волинського ліцею та Віленської медико-хірургічної академії, приватні бібліотеки М. Костомарова, М. Бунге, О. Лазаревського, сім'ї Хрептовичів тощо. Бібліотечні зібрання універсального змісту та складу, сформовані до XIX ст. (у XV–XVIII ст.) і ті, що потрапили до складу книгозбірні Волинського ліцею, авторка називає «колекціями»

[3, с. 11–12], тобто, за принципом хронологічної віддаленості та подвійної ієрархії цих книжкових збірок (колекції Мікошевських, Яблоновського, Кременецького єзуїтського колегіуму, Почаївська колекція, «Регія» та ін.). Масиви, котрі бібліотека університету комплектувала самостійно (з 1895 р.) за принципом систематизації за розділами наук (так звані «Відділи») та в хронологічному порядку за роками придбання до 1895 р. (так звані «Роки»), Є. Колесник називає «фондом» [3, с. 67–72].

У процесі оцінки та класифікації ретроспективних історико-культурних бібліотечних фондів з'явилася потреба усталення цих термінів, адже необхідно було класифікувати об'єкти опису, реєструвати та створювати відповідний науковий опис для паспортизації цих фондів та їх частин. Виникла потреба розробки загальнодержавних критеріїв. Багатозначність термінів «колекція» та «зібрання» намагались усунути І. Шовкопляс, П. Сотниченко та М. Воробей, вивчаючи книжкові фонди ЦНБ ім. В. І. Вернадського (1989 р.), де поняття «книжкове зібрання» та «бібліотека» вживалися для великих бібліотек різних інституцій – навчальних закладів, монастирів, державних та приватних просвітницьких установ, а поняття «колекція» – винятково для приватних бібліотек [1, с. 10, 22, 52]. Питанням дослідження та опису різних книжкових колекцій приділяли увагу у багатьох бібліотеках України, наприклад, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія» (Т. Ярошенко та Т. Патрушева), Львівській національній бібліотеці імені В. Стефаника та інших.

У ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського робота з колекцією С. В. Петровської полягала у: створенні паспорту колекції, аналітико-синтетичній обробці документів, створенні анотацій українською мовою на документи, що були видані польською та англійською мовами, та введенні бібліографічних описів до традиційного й електронного каталогів, популяризації доробку польського педагога через вторинну продукцію і веб-портал бібліотеки. Колекція містить маловідомі праці Я. Корчака та повне зібрання його творів польською мовою. Вона була зібрана українським педагогом із династії педагогів, які мали польське коріння. Прапрадід С. В. Петровської організував у польському місті Ліманов одну з перших у Східній Європі школу для глухонімих. Його послідовником став дідусь С. В. Петровської, який відкрив школу для глухонімих у Варшаві. Пізніше родина переїхала до Києва. Вчительську династію продовжила і мати Світлани Василівни, яка була вчителем і директором школи. У 1966 р. вже працюючи вчителем історії, Світлана Василівна вперше познайомилася з працями польського лікаря і педагога Януша Корчака, педагогічні погляди якого допомагали їй зрозуміти дитячу душу, зробити спілкування з дітьми цікавим і плідним. З часу першого знайомства з працями Я. Корчака вивчення його педагогічної спадщини стало невід'ємною частиною життя Світлани Василівни Петровської та її чоловіка, Мирона Семеновича Петровського, відомого критика та літературознавця. У 1990 р. у Москві вперше була опублікована стаття

М. С. Петровського, присвячена Я. Корчаку, що стало поштовхом до створення Українського товариства Януша Корчака. У 1993 р. до Києва з Москви приїхала голова Російського товариства Януша Корчака О. Медведєва, котру зацікавила діяльність подружжя Петровських щодо вивчення спадщини Я. Корчака, і вона запропонувала створити Українське товариство Януша Корчака, головою якого стала Світлана Василівна Петровська. Починаючи з 1994 р., С. Петровська неодноразово відвідувала міжнародні конференції, присвячені Янушу Корчаку, організувала поїздки дітей до літнього табору у Польщі, в якому виховання здійснювалося за ідеями Я. Корчака, підтримувала зв'язки з іншими товариствами, які існують у 50 країнах світу. Міжнародне товариство Януша Корчака діє у Варшаві. Українське товариство Януша Корчака реалізує програму психологічної, соціальної й педагогічної допомоги хворим дітям та дітям-інвалідам [5, с. 3; 7, с. 7] здійснює популяризацію праць Я. Корчака в Україні [6]. У Кловському ліцеї № 77, де працює С. В. Петровська, постійно діє експозиція, присвячена Я. Корчаку, яку підготувала Світлана Василівна разом з учнями ліцею, видається шкільна газета на прикладі «Малого пшегльонда» Януша Корчака [8, с. 2].

З поїздок за кордон С. Петровська завжди привозила нові видання праць Януша Корчака, які в Радянському Союзі майже не публікувались, та книги, присвячені творчості цього талановитого педагога. Світлана Василівна вирішила подарувати ці видання Центральній освітянській бібліотеці Міністерства освіти і науки України, яка знаходилась у Київському міському будинку вчителя, де вона часто читала лекції про Я. Корчака. У 1997 р. бібліотека отримала перші 19 книг, надалі були подаровані ще 16 книг, які склали колекцію, яка нині налічує 61 видання. Побажанням С. В. Петровської було, щоб ця колекція знаходилась у бібліотеці в центрі м. Києва, у Будинку вчителя, щоб був зручним доступ до видань педагогам, науковцям та всім бажаним читачам. До того ж Я. Корчак деякий час працював у Києві саме по вул. Володимирській, 47, де знаходилась приватна польська гімназія для дівчат. М. Петровський у своїй статті «Януш Корчак в Києве» відзначав, що «...здесь, в Києве, Я. Корчак задумал и начал писать свой первый теоретический трактат, свое самое знаменитое педагогическое сочинение ... – книгу «Как любить детей» [9, с. 48]. Це були 1914–1918 рр. – часи Першої світової війни. Завзятий антимилітарист і палкий польський патріот Я. Корчак бере участь у двох війнах Російської імперії як військовий лікар та працює в сиротинцях для українських дітей під Києвом. У 1990 р. М. Петровський у своїй книзі про Київ «Городу и миру» присвятив окремий розділ діяльності Януша Корчака у Києві [10, с. 185–209].

На даний час колекція С. В. Петровської знаходиться у фонді філії ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, складовою якого є фонд Центральної освітянської бібліотеки, за адресою вул. Володимирська, 57. Кожен примірник з колекції має друковану позначку «Подарунок Голови Українського товариства Януша Корчака, заслуженого вчителя України С. Петровської».

Основу подарованої колекції становлять твори Я. Корчака, видані у Польщі польською мовою – мовою оригіналу (22 примірники). Є також 15 примірників українською мовою та три примірники англійською мовою, решта книг – видані у Росії російською мовою (21 примірник). Увійшли до колекції й публікації про видатного діяча. За змістом – це психолого-педагогічна, літературно-публіцистична, художня, біографічна та бібліографічна література. Хронологічно це друки здебільшого ХХ ст. Колекція поповнюється новими дарами, що вийшли друком вже у ХХІ ст. Найціннішою складовою колекції є повне зібрання творів Я. Корчака, видане у Варшаві польською мовою. Це видання здійснювалось івритом, польською та німецькою мовами за фінансової підтримки Швейцарського товариства Януша Корчака. Перший том даного видання вийшов друком у 1992 р., у 2008 р. – чотирнадцятий том, який містить листи Я. Корчака. У колекції С. В. Петровської, що у фонді ДНПБ ім. Сухомлинського, є томи з першого по чотирнадцятий, крім одинадцятого та тринадцятого. У колекції також є видання «Избранное», надруковане російською мовою в Ізраїлі у 1990 р., та окремі праці педагога, такі як «Король Матиуш на необитаемом острове», видана російською мовою у Варшаві у 1987 р., «Наедине с Господом Богом», видана у Москві у 1994 р., та інші. Серед книг, присвячених життю та творчості Я. Корчака привертає увагу праця Марека Яворського «Януш Корчак», видана у Варшаві у 1978 р, в якій вміщено багато фотографій Януша Корчака та його вихованців. Переклад із польської російською мовою зробила Міра Белевіч. У цьому виданні автор розповів про життя видатного педагога, його бачення системи виховання дітей. Я. Корчак стверджував, що дитина має право на повагу, бути самим собою, на помилку, на сьогоднішній день, на незнання, на сльози, на власність і навіть... на смерть. Він створив дуже цікаву систему самоуправління у своїх дитячих будинках (раду самоврядування, товариський суд, дитячий парламент), яка захоплювала дітей справжньою діяльністю і була для них надійним захистом.

Колекція С. В. Петровської також містить працю Аліції Шльонзакової «Януш Корчак», яка була видана у 1978 р. у Варшаві російською мовою. У цьому виданні вміщено фото з Корчаківського архіву, а окремим розділом виділено «Принципи і методи роботи в корчаківських будинках сиріт». Особливим інтересом серед читачів користується видання польською мовою «Воспоминания о Януше Корчаке», яке вийшло друком у 1989 р. у Варшаві.

Колекція С. В. Петровської відразу привернула увагу численних читачів, науковців, які цікавляться педагогічними поглядами Януша Корчака, а особливо тих, хто володіє польською мовою та бажає прочитати праці педагога в оригіналі. Враховуючи великий інтерес освітян до постаті Я. Корчака та з нагоди ювілею видатного педагога науковці ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського створили у 2003 р. біобібліографічний покажчик «Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942) : До 125-річчя з дня народження», який став першим у серії «Видатні педагоги світу» [11]. У цьому виданні подано бібліографію творів Я. Корчака, літератури про

його життя і діяльність, матеріали про увічнення його пам'яті. Окремим розділом у покажчику подано цитати з педагогічних творів Я. Корчака та висловлювання відомих педагогів про нього. Також у цьому посібнику вміщено додатки з переліком літературних творів педагога, виданих у Польщі за його життя, та переліком електронних адрес з інформацією про Я. Корчака в мережі Інтернет. Покажчик було видано за сприяння Посольства Польщі в Україні. З метою популяризації педагогічної спадщини Януша Корчака фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського було створено сторінку «Януш Корчак» в інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу», з якою можна ознайомитись на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (www.library.edu.ua.net).

Аналіз змісту колекції С. В. Петровської та підвищений інтерес до неї читачів дає підстави для висновку, що формування цієї колекції у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського стало одним із шляхів популяризації творчості Я. Корчака. Цьому сприяла активна діяльність фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, що полягала у створенні паспорту колекції, ретрокаталогізації колекції шляхом введення її складових до електронного каталогу, а також організації книжкових виставок та масових заходів, присвячених творчості Я. Корчака.

Література

1. Книжкові фонди Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР : корот. огляд / підгот.: І. Г. Шовкопляс, П. А. Сотниченко, М. А. Воробей. – К., 1989. – 84 с.
2. Ковальчук, Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах / Г. І. Ковальчук ; НАН України, НБУВ, Ін-т укр. книги. – К., 2004. – 644 с.
3. Колесник, Е. А. Книжные коллекции Центральной библиотеки Академии наук СССР / Е. А. Колесник. – К., 1988. – 113 с.
4. Кушнір, В. М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Заг. педагогіка та історія педагогіки» / В. М. Кушнір. – К., 2004. – 20 с.
5. Петровская, С. В. [О проведении Украинским Обществом Януша Корчака годового праздника для тяжелобольных детей и их мам, 30 декабря 1995 г.] / С. В. Петровская // Кловские новости. – 1996. – 6 февр. (№ 10). – С. 3.
6. Петровська, С. В. «Діалоги з Корчаком» : курс лекцій / С. В. Петровська ; Клов. Ліцей інозем. мов № 77, Укр. Т-во Януша Корчака. – К., 1997. – [2 с.]. – Прогр. курсу лекцій.
7. Петровська, С. В. Українські корчаківці : [про педагогіку Я. Корчака та діяльн. Укр. Т-ва Януша Корчака (м. Київ)] / С. В. Петровська // Зарубіж. л-ра. – 1998. – Верес. (№ 36). – С. 7.
8. Петровська, С. В. Шкільна газета – пульс школи : [про вид. шкільн. газ. на прикладі «Малого шпегльонда» Я. Корчака] / С. В. Петровська // Завуч. – 1999. – Трав. (№ 15). – С. 2.
9. Петровский, М. С. Януш Корчак в Киеве / М. С. Петровский // Семья и шк. – 1990. – № 7. – С. 47–51.

10. *Петровский, М. С.* Городу и миру : киевские очерки / М. С. Петровский. – К. : Рад. письменник, 1990. – 335 с.

11. Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878–1942) : до 125-річчя з дня народж. : біобібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; упоряд.: В. В. Вербова, Н. А. Горбенко, С. В. Іщук, С. В. Петровська ; наук. ред.: П. І. Рогова, Т. Ф. Букшина ; наук. консультант О. В. Сухомлинська ; відп. за вип. Н. А. Палащина ; ред.: Р. С. Жданова, Н. Г. Богун ; рецензент М. Б. Євтух. – К., 2003. – 132 с. – (Сер. «Видатні педагоги світу» ; вип. 2).

12. Український радянський енциклопедичний словник : в 3 т. – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1967. – Т. 2. – 854 с.